

і етнограф Павло Попов: «Дні і місяці українського селянина» М.О. Максимовича (неопублікована частина) // Мистецтво, фольклор, етнографія. – К., 1947. – Т. 1. – С. 220–252. Ще далі зрушив справу відтворення цілості авторського задуму на основі написаних фрагментів, заміток та інших збережених підготовчих матеріалів сучасний український дослідник В'ячеслав Гнатюк. Опрацьована ним і недавно видана книжка «Михайло Максимович. Дні і місяці українського селянина» (К., 2002) дає, поряд з українським перекладом опублікованої самим М. Максимовичем частини праці, і добре мотивовану архівними даними спробу реконструкції її наступних частин від червня до лютого, із залученням у примітках цікавого і науково цінного фольклорно-етнографічного матеріалу автора.

⁵⁶ Русский телеграф (Москва). – 1827. – Ч. XIII. – № 2. – С. 233.

⁵⁷ Максимович М. О народной исторической поэзии в древней Руси // Максимович М. Собрание

сочинений: В 3 т. – К., 1880. – Т. 3. – С. 482, 483.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Максимович М. О стихотворениях Червоно-русских // Киевлянин на 1841 год. Издал Михаил Максимович. – К., 1841. – С. 119–152.

⁶⁰ Там само. – С. 121.

⁶¹ Там само. – С. 141.

⁶² Там само. – С. 142–152.

⁶³ Дешко А. Н. О Карпатской Руси. Краткий этюд // Киевлянин на 1850 год. – Кн. 3. – С. 19–32. Ця стаття була передрукована і в деяких інших виданнях (Семейная библиотека. – Л., 1855; Киевская старина. – К., 1887).

⁶⁴ Пытин А. Н. История русской этнографии. – Т. III. Этнография малорусская. – СПб., 1891. – С. 37.

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Грушевський М. «Малороссийские песни» Максимовича... – С. 13.

ІСТОРИЧНИЙ УКРАЇНОЦЕНТРИЗМ У ТЕОСОФІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ЛЕВА СИЛЕНКА

Олег Гринів

В українській націоналістичній думці Лев Силенко посідає особливе місце. По-перше, його погляди злютовані з теологічною концепцією, яку він обґрунтовує. По-друге, мислитель не задовольняється нинішнім станом національно-релігійного розвитку, а пропонує парадоксальний вихід: повернутися до віри наших предків, яку він реформує. По-третє, використовуючи певні досягнення сучасної науки, Л. Силенко намагається «осучаснити» дохристиянські вірування українського народу й водночас вдається до доволі романтизованого трактування історії України. Лише так можливо вкласти минулі події в прокрустову схему його теософічної концепції. По-четверте, мислитель має на меті поширити серед українців національну релігію, що значною мірою нагадує японський синтоїзм (шинтоїзм, синто), протиставивши її світлій християнській релігії.

Л. Силенко стверджує, що наші предки вірили в божественне походження свого роду. Він звертає увагу на неправильне тлумачення Сварога як божества, бо йдеться про «Царство Небесне» під назвою «Сварга». Бачення віри

наших предків найкраще передають такі слова: «Дажбог (їхній Рідний Дід) живе в Сварозі (в Царстві Небесному) зі своїми Синами й Дочками, а Внукам своїм (українцям-русичам) передав у вічну спадщину землю, молоками і медом текучу, пташиними піснями співучу, багату на зерно й м'ясо та на всяку пашницю, небесне й земне диво, щоб внуки Дажбожі були мужні й пригожі і мужність пісень славили день і були вічними. Як світ, і нині, і завжди!» [2, 557]. Ця земля перейшла від Дажбога як Діда через Тата Оря і Маму Лель до нашого Роду, який за ім'ям свого Первородителя називається Оріянським (Арійським).

Саме слово «орії» виведене Л. Силенком від дієслова «орати». Він пише: «Наші предки (орії, оряни чи арії), присвоївши коня, вола, найшовши плуг, створивши колесо і віз і навчивши дітей своїх орати поле і вирощувати зерно, створили віру, що вони – орії світу (аристократи світу)» [2, 117]. Суперечність очевидна. Її можна сформулювати питанням: від чого походить назва «оріїв» (орян чи аріїв) – від Тата Оря чи від згаданого заняття хліборобів? У Силенковій

«Мага Віри», яку його послідовники вважають за священну книгу, однозначної відповіді немає.

Так само Л. Силенко пояснює виникнення рідної віри на наших землях. Він твердить, що предки українців «подарували людству першооснови релігійних понять, першооснови культури і цивілізації», тобто «священні Веди» [2, 118]. Саму ведійську культуру мислитель ототожнює з мізинською культурою на наших землях. Дохристиянська віра України (Русі), за його твердженням, була величною. У ній органічно поєднувалися архаїчний політеїзм із монотеїзмом і водночас втілювався генотеїзм, бо навіть при цьому багатобожжі міг діяти лише один Бог. Цього, як бідкається мислитель, не зуміли побачити дослідники дохристиянських вірувань наших предків.

Як вибрана Дажбогом земля Оріяна призначалася для першолюдини. Наші предки вірили, що «вони, внуки Дажбожі, створені на образ і подобу Дажбожу. Перед своїм народженням внуки Дажбожі були в Дажбогові, якого Л. Силенко ототожнює зі Світлом, Вічністю, Безмежністю, Досконалістю, Любов'ю, Красою, Правдою, Добром». Він наголошує: «Бог незмінний: хіба Світло, Вічність, Безмежність змінні? Змінні є тільки поняття про Бога» [2, 1373]. Таких понять налічуються сотні. Вони створені людьми, що підтверджують різні релігії, серед яких згадані індуїстська, китайська, іранська, японська, єврейська, християнська, арабська. Отже, мислитель стає бранцем своєї концепції: не відрізняючи національних релігій від світових і намагаючись прив'язати релігію до національності, він не завжди виявляє конкретність. Відомо, що арабської релігії немає: серед арабських народів панує мусульманство, цебто одна зі світових релігій. Окрім того, Л. Силенко не обтяжує себе питанням про сумісність понять Дажбога як образу й подоби людини, з одного боку, і водночас Світла, Вічності, Безмежності, Досконалості, Любові, Краси, Правди, Добра, з другого. Нарешті, він стверджує, що «Світ — вічне самотворення», а «людина ще не створена» [2, 1372], бо в її свідомості має бути «найвеличніше проявлена Свідомість Світу» [2, 1371].

Предметами обожнення «внуків Дажбожих» є, за переконанням мислителя, Дніпро, степи, гори, ріки, небо, святі могили предків і Сонце. Знову очевидне намагання прив'язати вірування до конкретних умов життя українського народу та його історії.

Суперечливим є ставлення Л. Силенка до інших релігій. Поділ їх на привілейовані та непривілейовані заперечується, а достойна віра, за його словами, «толерантно ставиться до інакшевіруючих і не зве їх поганями, бовванами, нечестивими, ідолопоклонниками та іншими образливими словами» [2, 245]. Проте сам Л. Силенко відверто висловлює неприхильність до християнства як до «чужої мудрості». Його не турбує, що історія нашого народу заперечує такий постулат автора «Мага Віри»: «Плем'я, яке, вивчаючи чужу мудрість, підпорядковує само себе чужій мудрості, щезає як окремішня племінна спільнота» [2, 191]. Однак виникає запитання, чому за тисячу років охристиянізовані українці, як, до речі, й інші народи, не зникли? Відповіді на нього учитель РУНВіри не дає.

Нелегко узгодити заперечення «чужої мудрості» з історичним україноцентризмом. Л. Силенко вважає, що людина вперше з'явилася на нашій землі, коли тут був клімат, як тепер в Африці [2, 59]. Він не має жодного сумніву, що засновники двох інших релігій, Будда і Заратустра, були скитами — як предки українців. Логічно доходимо висновку, що для інших народів наша мудрість чомусь не чужа. Історичний україноцентризм змушує Л. Силенка підпорядкувати світовий розвиток власній теософії і, ґрунтуючись на ній, — також історіософії. За його переконанням, «в Україні (Русі) сталося зачаття правильного шляху людства», а ще «український шлях милий для всіх людей на землі — український шлях дає можливість кожному народові мати свою віру» [2, 399].

З цих позицій Л. Силенко розглядає трипільську культуру. Мислитель не розрізняє етногенези й культурогенези, що ускладнило б його аргументацію. Він пише: «Неоліт» (новий кам'яний вік) був в Україні (Русі) шість тисяч літ тому — в епоху буйного розвитку чарівної

Староукраїнської (Трипільської) культури». Тодішню людність наших земель протрактовано як українців (русичів). З шести тисячолітньої давнини Л. Силенко виводить образи Святої Вечері на честь Різдва Світла, називає їх ведійськими. Звертає увагу на їхню спадковість від «вічної й загадкової, могутньої і великодушної Оріяни (України-Русі)» [2, 412].

Як творці ведійської культури трипільці вийшли 5 тис. років тому з Оріяни (України-Русі) і прибули до Північної Індії, принесли туди оріянську мову, культуру та віру в усних «Ведах». «Є правда, – пише Л. Силенко, – що прामова людей Білої раси була одна: виникла вона на просторах Оріяни (України - Русі). І є правда, що українська мова – найстарша дочка цієї прамови, дочка, яка найретельніше зберегла єдність з своєю матирею (прамовою)» [2, 423]. Певних доказів на підтвердження такої гіпотези в «Мага Вірі» немає. Зазвичай її автор обмежується прикладами з лінгвістики, що без залучення матеріалів з інших наук викликає серйозні сумніви.

Трипільці (оріяни), за Л. Силенком, перенесли свій досвід на береги не лише Інду, а й Тигру, Євфрату. Він наголошує, що в тих регіонах, як і на українських землях, новий рік зустрічали начебто «по-трипільському», в березні. Там використовували також хліборобський досвід наших предків. Цей хліборобський (осілий) спосіб життя витворив певні знаки, або «первокалендарні карби», що символізували пори року та явища природи. Саме в мізинсько-трипільській культурі з'явився «первоальфавит». В Оріяні (України-Русі) письмена творилися трьома способами, що засвідчують їхні назви: *різвиця* (карбування знаків), *ліповиця* (ліплення знаків на глиняних виробках) і *куруловиця* (випалювання, або викурення, знаків на дощечках, шкірі та березовій корі). «Куриловичне письмо, – пише Л. Силенко, – в Україні (Русі) було звичайним явищем у побуті населення» [2, 425]. Таке письмо, за твердженням мислителя, існувало на наших землях давно, і саме його, як уже гово- тове, застав святий Кирило на наших землях.

З історичного україноцентризму випливає особлива роль нашої столиці. Л. Силенко вважає: «Київ – найстаріший град людей білої раси, двадцять тисяч літ тому тут жили синьоокі роди. І Київ спочатку звався Сур'яградом, що значить Сонцеград, або град Сонця» [2, 323]. Виявляється, що Тато Орь разом із синами Гатусилом, Атівірою, Суме- ром, Гудеєм, Критом, Горинем, Парсом, Ме- деєм, Ліпаком, Сакиєм, Сарматом і Каспасом заснували нашу столицю над Дніпром. Жодні джерела не названі. Проте імена синів Тата Оря мають очевидну мету: з них дуже про- сто пояснити назви різних народів, колискою яких, за концепцією Л. Силенка, стала наша земля Оріяна, чи Україна-Русь.

Романтично передає Л. Силенко переказ про прибуття 882 року до Києва воєводи Олега. «Він у Священному Гаю почоломкався з святотатом Божедаром. І поцілував знак Даж- божий [Тризуб. – О. Г.]. Атіматі, знаючи, що Олег – воєвода смілий і мудрий, пообіцяли нові лад'ї спорудити і військо підсилити нови- ми воїнами» [2, 324]. Ні Аскольд, ні Дір тут не згадуються, хоч ім'я першого назване пізні- ше як ім'я одного з варягів.

Легендарний Кий називається царем (во- нищанином). Як нащадок Оря він, за розпо- віддю Л. Силенка, розбудував Київ і започ- аткував великий рід, котрий жив у численних селищах над Дніпром. Усі інші володарі старо- київської держави теж названі царями, а той, хто платив данину Русі, «називався русским». З цього походить пізніша назва москвинів.

За переконанням мислителя, праіндоевро- пейська мова трипільців заклала основу для санскриту, слов'янських, балтійських, грець- ких, романських та інших мов Європи. Він за- значає: «Наддніпрянина – Прабатьківщина індо-європейської мови, віри, культури, цивілі- зації» [2, 590]. Сучасні мови західних і північ- них слов'ян виникли з праслов'янських діалектів тих племен, які вийшли з «Трипільської Укра- їни». Церковнослов'янську мову Л. Силенко вважає «штучною», бо її скомпонували церков- ники після хрещення України-Русі. Значення

мови в націєтворчому процесі засвідчує те, що наші далекі предки слово «язик» вживали як синонім слів «нація» і «мова» [2, 583, 584].

Згодом на землях Оріяни залишилися ті племена, які перемогли й витіснили інших. Л. Силенко називає, зокрема, племена сіверян, полян, деревлян, котрі були «безпосередніми потомками самобутніх творців Всесвітньої Мізинсько-Трипільсько-Зарубинецько-Черняхівської культури» [2, 585] і мали шляхетні обряди, красиві звичаї, благородні почування і релігійні поняття, а своєю творчістю зачаровували світ. За Л. Силенком, українська мова зберегла найбільше санскритських слів. Мова «Слова про похід Ігорів» – в основі староукраїнська, а мова «Кобзаря» – новоукраїнська. Усні «Веди», на думку Л. Силенка, мали мову людей трипільської культури. Водночас він стверджує, що право називати трипільців своїми предками мають не лише українці, а й англійці, німці, шведи, поляки, чехи та ін., бо розселення людей білої раси розпочалося з української території.

Л. Силенко намагається довести, що хрещення нашого народу за часів Володимира Святого було великою трагедією, бо «рідна віра України (Русі) – це велична, горда, священна національна свідомість Українського Народу, творена тисячоліттями. Творена на волі, самобутньо» [1, 561]. Грецькі ортодокси вбачали в «язичеській вірі» наших предків суперника інтернаціональної релігії, тому вони, за Л. Силенком, мали намір знищити нашу рідну віру. З прийняттям християнства розпочалося нав'язування візантійської культури при занепаді власної. «Загиб український спосіб життя. Загибло своєрідне українське світовідчуження. Загибла українська віра в Україні. Загибла українська історія, творена тисячоліттями» [2, 462]. Мислитель зазначає, що ні греки, ні римляни не знищували своєї дохристиянської культури, як чинили наші предки.

Далі Л. Силенко аналізує негативні наслідки, які начебто випливають із християнізації Русі. Наші предки потрапляли не лише в духовну, а й у політичну залежність від Візантії. Греки нав'язували думку, що Константино-

поль – це «цар царстующих градів», «голова всіх міст, центр чотирьох чатин світу», чим принижували Київ, який посідав особливе місце і в тодішній Європі, і в духовному житті нашого народу. На початку XII ст. наша золотоверха столиця мала 47 тис. мешканців, а, скажімо, Лондон – лише 20 тис. Після християнізації Русі розповсюдилися чужі назви міст і сіл, що принижувало національну гідність, підривало віру в себе, руйнувало племінну зрідненість і переривало єдність минулого й теперішнього.

Проте греки й надалі сприймали Київ як во-роже місто, а тому шукали спільників серед підкорених Руссю північних племен. У 1147 році відбулися дві події, що мають символічне значення для нашої історії, які наші історики чомусь пов'язують між собою. Тоді в Києві собор єпископів оголосив про непідпорядкованість Константинопольському патріархові, а в Кучкові (Москві) тамтешній князь Юрій Долгорукий обговорив з посланцями від імператора Візантії питання про похід на Київ. Фактично посланець від Константинопольського патріарха «благословив» згодом князя Андрія Боголюбського на знищення Києва 1169 року Л. Силенко пише: «Візантія, бачачи, що Україна (Русь) відважно бунтується проти присланих з Константинополя греків-митрополитів, вирішила зробити з Києва те, що зробив Рим з Картагенами» [2, 573]. Мислитель не проявляє конкретності, адже в такому разі треба критикувати не саме прийняття християнства, а прийняття віри від грецьких ортодоксів, імперії, в якій панував лукавий цезаропапізм.

Українські князі вважали північні землі за чужі, тому не хотіли об'єднуватися з тамтешніми князями в часи монгольської навали. Окрім того, на колишніх землях нашої імперії утвердилася Москва з ординським стилем життя. Московська держава безпідставно привласнила собі наше ім'я «Русь», а герб взяла від візантійської династії Палеологів. На противагу москвинам і нинішнім росіянам, українці з давніх часів мають герб, який Л. Силенко називає Трисуттям, що має «три суті (три глави): Нав (духовне буття), Яв (явне, матеріальне

буття) і Прав (правила духовного і матеріального буття)» [1, 72].

Присвоївши ім'я від українців, герб від Візантійської імперії, москвини в державному житті нічим не відрізнялися від завойовників. Престол держави опинився у вихрещених татар, які вважали себе «русскими». Звідси — специфічне розуміння людських цінностей, яке й досі вражає європейців. Починаючи від князя Андрія Боголюбського, на пізніших московських землях формується тип неслов'янської людини, яка творить централізовану деспотичну державу. Новгородське і Псковське князівства, де перевагу мали віча, втрачають самостійність. На противагу українцям з хліборобською вдачею, москвини мають «удачу племені мисливців», а «мисливці дисципліновані й організовані, уся їхня увага звернена на наказ провідника, їм віча не потрібні» [2, 826].

Попри «єдиноверіє», українці («русичі») і москвини («руськіє») — це народи з різними характеристиками, що пов'язано з умовами їхнього існування. Стародавні автохтони майбутнього Московського князівства, якими були фінни, жили в лісно-болотистій місцевості, що славилася багатством різної звірини, що давала їм м'ясо й хутра. У лісах також було багато диких ягід і грибів. Такі особливості природи не стимулювали розвиток хліборобства, формували твердий і жорстокий характер, прагнення підпорядковувати мечем і вогнем інші народи. Приймаючи мову наших предків і православну віру, москвини не змінилися вдачею, репрезентуючи «суворий тип слов'янина урало-алтайської раси», що засвідчує низка впливових родів (Аракчєєви, Нарішкіни, Юсупови, Годунови, Басманови, Бібікови, Чаадаєви та ін.). Урало-алтайський дух їхньої мови протистоїть мові всіх слов'янських народів (українців, білорусів, чехів, поляків, хорватів, сербів, македонців, словаків).

Л. Силенко намагається відповісти на запитання, чому християнство не шкодить москвитам, а лише українцям. За його словами, «в Московії християнство існує для того, щоб обожнювати царя і державу. І як мудро:

син (Михайло) — цар, а його тато (Філарет) — митрополит, якого син-цар проголосить «патріархом Московським і всея Русі» [2, 794]. Сам рід Романових, з якого пішла царська династія, генетично пов'язаний з ханським родом Кайбулів. У політиці утверджується зневага до клятв, обіцянок, умов, що трактуються як засіб обманувати легковірних людей. Саме цим зумовлена трагедія українського народу з 1654 року, коли наші предки не знали своїх північно-східних сусідів. Тодішня абсолютизація так званого «єдиноверія», тобто православ'я в трактуванні грецьких ортодоксів, не доповнювалася національною характерологією двох народів.

Л. Силенко намагається пояснити підневільне становище українського народу тим вибором, який було зроблено у 988 році. Мислитель вважає, що після хрещення Русі Візантія мала на меті «звізантізувати-огречити» наш народ, нав'язавши людям освіченим свою мову, а простолюддю — «зіпсутий грецький діалект, витіснивши церковнослов'янську мову», внаслідок чого «Русь стала б частиною території Візантійської імперії» [2, 873]. Проте на перешкоді до реалізації цих планів стало захоплення Києва в 1240 році татарсько-монгольськими ордами, а Константинополя в 1453 році — турками. Інших доказів не подано.

Як бранець власної концепції Л. Силенко впадає в суперечності. Він описує перспективи після перемог Б. Хмельницького в 1648 році: «Україна (Русь), окупувавши Польщу, Москві диктує українські закони, заключить союз з Швецією, стане імперією на сході Європи. Її васалами будуть Московитія і Кримська орда; Литва, Молдавія, Волощина стануть самостійними, перебуваючи під протекцією України (Русі)» [2, 815]. Підхід явно однобічний, а умовний спосіб в історії недоречний. Водночас Л. Силенко чомусь не помічає того, що козацтво під проводом Богдана Хмельницького на перше місце ставило боротьбу за віру.

Кожен народ, за переконанням Л. Силенка, прагне довести, що його «право», «віра», «мудрість», «плани» найдосконаліші [2, 43].

Якщо народ цінить національні права понад усе, він не може бути рабом. Такий народ стає зразком для сусідів. Народ, який не хоче спасати себе сам і чекає, що хтось його визволить, ніколи не врятується. «Українці повинні орієнтуватися на себе, шукаючи в Минулому, Сучасному і Майбутньому самотність свого Єства» [1, 230]. Українську державу мислитель уявляє в образі Українського Дому, який збудували самі українці на рідній землі й охороняють рідним військом під проводом рідних провідників, котрі не підпорядковуються чужим мілітарним, релігійним, культурним чи економічним авторитетам, а розбудовують її для власного народу.

Запорукою державного самоутвердження українців Л. Силенко називає РУНВіру. Бо «нація, яка не має своєї рідної (незалежної від чужих сил) духовності, не є нацією» [2, 973]. Приймавши грецьку ортодоксію, українці «себе підпорядкували грецьким інтересам, облудній церковній

1 Святе Письмо Пророка й Учителя Лева Силенка. — К., 1995.

2 Силенко Л. Мага Віра. Рідна Українська Національна Віра (РУНВіра). Співвідношен-

політиці» [2, 1302]. Як наслідок — духовне поневолення України (Русі).

Аналіз поглядів Л. Силенка змушує зробити певні висновки. По-перше, він не наводить жодного прикладу, щоб якийсь народ, окрім українців, після прийняття християнства потрапив у духовне поневолення чужинців. По-друге, не лише католицизм і протестантизм у Західній і Центральній Європі, а й православ'я (грецька ортодоксія) в Московії не спричинилися до духовного поневолення іншими державами, хоч щодо християнської сутності останньої можуть бути певні застереження. По-третє, історія не знає такого, щоб охристиянізований народ повернувся до передхристиянських вірувань.

Звісно, добрі наміри Л. Силенка до майбутнього утвердження українського народу серед інших народів не викликають сумнівів. Цього, на жаль, не можна сказати про запропонований ним шлях до національного відродження.

ня віри, науки, філософії, історії. — Велика Британія; США; Канада; Австралія; Західна Німеччина, 1979.

СТУДІЇ З ДУМОЗНАВСТВА (1818–1931): ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ НАРИС

Ірина Матяш

Героїчний епос є інтегральною частиною народної культури, поетичним втіленням національної ідеї, свідченням творення державності, притаманним кожному суспільству і реалізованим у специфічних формах. В українському фольклорі така функція належить думам — нерівноскладовим епічним пісням, які зафіксували народну інтерпретацію історичних подій XV–XVII ст. (татаротурецька неволя, польсько-литовський гніт, героїзм українських козаків-лицарів) і втілюють глибоко закорінені в міфопоетичному мисленні моральні принципи та ідеали, невіддільно пов'язані з ідеєю національної незалежності та особистої гідності.

За влучним визначенням Михайла Пачовського, це «епічно-моральне зеркало» нашої «політично-суспільно-релігійної історії»¹. Однак історизм дум швидше умовний, тоді як їхня міфологічна символіка є джерелом інформації, котра розкриває специфіку української ментальності і демонструє спадкоємність щодо міфологічного мислення праукраїнців. Упродовж двох століть увагу вчених і дослідників-аматорів привертала українські думи (чи не «найбільш український» серед жанрів творчості нашого народу) та феномен кобзарства — виконавців епосу, носіїв ідей і традицій, без усвідомлення яких нація приречена на самознищення.